

УДК 39:[94(477)"19"+903]-051

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3\(45\)-3596-3609](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-3596-3609)

Дрогобицька Оксана Ярославівна кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-2929-1708>

Винник Наталія Мирославівна кандидат історичних наук, викладач кафедри українознавства та філософії, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0001-5101-2827>

Гайдукевич Олена Олександрівна кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства та філософії, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0001-7783-1767>

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРАЦЯХ КАТЕРИНИ ГРУШЕВСЬКОЇ (1900 – 1943)

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу наукової спадщини видатної української дослідниці Катерини Грушевської (1900–1943) та її внеску у вивчення історії первісного суспільства. Автори розкривають роль вченої у закладенні підвалин нової наукової школи, яка розглядала архаїчну культуру як динамічну систему соціальних зв'язків і ментальних структур, а не як статичний пережиток минулого.

У дослідженні детально проаналізовано підходи К. Грушевської до визначення «примітивної культури» та побуту синполітейних суспільств. Особливу увагу приділено аналізу праць, опублікованих у збірнику «З примітивної культури» (1924) та часописі «Первісне громадянство і його пережитки на Україні». Висвітлено її рецепцію теорій провідних західних інтелектуалів того часу: Л. Леві-Брюля, Е. Дюркгейма, Дж. Фрезера, П. Шебести та інших.

Важливим акцентом статті є розгляд тези К. Грушевської про існування у первісному соціумі двох паралельних і рівнозначних «статевих громад» — чоловічої та жіночої. Дослідниця критикувала тогочасний андроцентризм, доводячи, що жіноча культура та господарська магія є складними, самодостатніми системами, які перебувають у постійній взаємодії з чоловічою сферою.

Автори наголошують, що Катерина Грушевська здійснила вагомий внесок у розвиток не тільки української етнології чи соціології, а й історії первісного суспільства. Її численні дослідження свідчать про глибоку обізнаність із тогочасними провідними теоріями французьких, англійських, німецьких та американських вчених.

Стаття демонструє, як через метод етнографічних аналогій та вивчення пережитків дослідниця реконструювала архаїчний світогляд, поєднуючи дані про корінні народи Америки, Африки та Океанії з українським фольклорно-етнографічним матеріалом.

Окремо висвітлено видавничу діяльність Кабінету примітивної культури при ВУАН, який під керівництвом Катерини Грушевської став потужним майданчиком для інтеграції української науки у світовий інтелектуальний простір.

Ключові слова: історія первісного суспільства, Катерина Грушевська, етнографія, археологія, антропологія, культура, етнос, радянські репресії, тоталітарна система.

Drohobyt'ska Oksana Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ethnology and Archeology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-2929-1708>

Vynnyk Natalia Candidate of Historical Sciences, lecturer of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0001-5101-2827>

Haidukevych Olena Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies and Philosophy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0001-7783-1767>

PROBLEMS OF THE HISTORY OF PRIMITIVE SOCIETY IN THE WORKS OF KATERYNA HRUSHEVSKA (1900–1943)

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the scholarly heritage of the prominent Ukrainian researcher Kateryna Hrushev'ska (1900–1943) and her contribution to the study of the history of primitive society. The authors reveal the scholar's role in laying the foundations of a new scientific school that viewed archaic culture as a dynamic system of social ties and mental structures rather than a static relic of the past.

The study provides a detailed analysis of K. Hrushevskya's approaches to defining «primitive culture» and the everyday life of synpoliteic societies. Particular attention is paid to the analysis of works published in the collection «From Primitive Culture» (1924) and the journal «Primitive Citizenship and Its Relics in Ukraine». The article highlights her reception of the theories of leading Western intellectuals of that time: L. Lévy-Bruhl, É. Durkheim, J. Frazer, P. Schebesta, and others.

A significant focus of the article is the examination of K. Hrushevskya's thesis regarding the existence of two parallel and equivalent «gender communities» – male and female – within primitive society. The researcher criticized the androcentrism of her time, proving that female culture and economic magic are complex, self-sufficient systems in constant interaction with the male sphere.

The authors emphasize that Kateryna Hrushevskya made a significant contribution to the development of not only Ukrainian ethnology and sociology but also the history of primitive society. Her numerous studies demonstrate a deep familiarity with the leading theories of French, English, German, and American scholars of the period. The article illustrates how, through the method of ethnographic analogies and the study of relics, the researcher reconstructed the archaic worldview by combining data on the indigenous peoples of America, Africa, and Oceania with Ukrainian folkloric and ethnographic material.

The publishing activities of the Cabinet of Primitive Culture at the All-Ukrainian Academy of Sciences (VUAN) are highlighted separately. Under Kateryna Hrushevskya's leadership, it became a powerful platform for integrating Ukrainian science into the global intellectual space.

Keywords: history of primitive society, Kateryna Hrushevskya, ethnography, archaeology, anthropology, culture, ethnos, Soviet repressions, totalitarian system.

Постановка проблеми. Постать Катерини Грушевської (1900–1943) посідає особливе місце в українському інтелектуальному дискурсі міжвоєнного періоду. Будучи талановитим етнологом, соціологом та фольклористом, вона фактично заклала підвалини нової наукової школи, що розглядала архаїчну культуру не як статичний пережиток минулого, а як складну, динамічну систему соціальних зв'язків і ментальних структур.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення наукової спадщини вченої в контексті сучасних підходів до вивчення первісної історії, а також важливістю її внеску в інтеграцію української науки у світовий інтелектуальний простір 1920-х років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання наукової діяльності К. Грушевської тривалий час залишалися в тіні через радянські репресії та ідеологічні заборони. Лише з відновленням незалежності України розпочався активний процес повернення її імені в науковий обіг. Важливий внесок у дослідження біографії вченої та наукової спадщини здійснили І. Матяш [1; 2; 3], В. Борисенко [4] та О. Церковняк-Городецька [5]. Остання, зокрема, захистила кандидатську дисертацію про фольклористичну спадщину К. Грушевської в контексті розвитку загальноєвропейської фольклористики. У монографії «Українська етнологія у європейському контексті (друга половина ХІХ ст. – 20-ті рр. ХХ ст.)» К. Левчук та Н. Чернишук розглянули діяльність вченої через призму становлення та розвитку теоретико-методологічних пошуків в українській етнології другої половини 20-х рр. ХХ ст. [6]. Дослідниця І. Головаха-Хікс акцентувала увагу на ролі К. Грушевської як соціолога [7]. Незважаючи на вказані праці, все ще потребують детального вивчення її наукові погляди саме на проблеми історії первісного суспільства.

Мета статті – розглянути місце історії первісного суспільства у науковій спадщині Катерини Грушевської, проаналізувати її підходи до вивчення синполітейних суспільств та з'ясувати роль часопису «Первісне громадянство і його пережитки на Україні» у поширенні знань з первісної історії.

Виклад основного матеріалу. Катерина Грушевська народилася 21 червня 1900 р. у Львові й була єдиною донькою подружжя історика Михайла Грушевського та літературознавиці Анни-Марії Грушевської. Вона отримала ґрунтовну домашню освіту, з дитинства добре оволоділа іноземними мовами, захоплювалася історією та літературою. У 1917 р. зарахована вільним слухачем на правничий факультет Київського університету, але через суцільно-політичну ситуацію так і не закінчила навчання [2, с. 19-20].

Свою наукову діяльність дослідниця розпочала, друкуючись на сторінках «Літературно-наукового вісника» та допомагаючи батькові в організації Українського соціологічного інституту (м. Відень) у якості секретаря установи. У період 1919 – 1924 рр. разом із батьком переїжджала до Праги, Берліну, Женеви, Парижу та інших міст Європи [4, с. 78]. Тоді ж вийшла друком перша знакова праця К. Грушевської «Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки» (1923 р.). Збірка складалася із двох частин – авторської передмови «Розвій словесної творчості і примітивна проза» та зразків оповідань, новел і казок первісних народів Африки та Америки. У вступній статті вчена наголошувала на важливості застосування еволюційного методу дослідження при вивченні поетичної

творчості [8, с. 9]. У Києві К. Грушевська з 1924 р. працювала штатним науковим співробітником Культурно-історичної комісії та Комісії історичної пісенності науково-дослідної кафедри історії України Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН), а з жовтня 2025 р. – керівником новоствореного Кабінету примітивної культури [4, с.79]. У цей же період вона опублікувала збірник «З примітивної культури: розвідки та доповіді» (1924 р.). Праця висвітлювала тематичні напрямки, які вчена досліджувала на спеціальному семінарі Українського соціологічного інституту [9].

З огляду на предмет нашого дослідження, важливо з'ясувати, що розуміла К. Грушевська під терміном «примітивна культура». Зокрема це поняття вона визначала як продукт «примітивної стадії» розвитку людських спільнот. Історик М. Грушевський описував «примітивну стадію» як «життя, яке в сфері продукції ще не дійшло до поділу праці, в сфері соціальної не доступило до класової диференціації суспільності, в сфері інтелектуальній не переступило зони, що відділяє мишлення прелогічне з його містичною синтетичністю, від новішої аналітичної раціоналістичної мислі» [10, с. VI].

У розвідці «Початки заселення та культури Америки» збірника «З примітивної культури» авторка проаналізувала етнологічні джерела вивчення синполітейних суспільств¹ і напрямки досліджень американських наукових товариств [9, с. 18-20], наголошуючи що багато складових «передісторичного» побуту збереглися до 20-х років ХХ ст. Так, К. Грушевська зазначила, що безцінний для науки консерватизм побуту корінних народів «дотримав умови типового неоліту майже до електричної доби» [9, с. 22]. Рецензуючи працю Вільяма Генрі Голмса «Lithic Industries» («Кам'яні індустрії», 1919), вона звернула увагу на питання заселення континенту та етногенезу корінних народів, результати археологічних розкопок середини та другої половини ХІХ ст., які супроводжувалися як справжніми відкриттями, так і фальшивими інтерпретаціями [9, с. 24-46]. Вчена також подала поділ континенту на етнографічні райони, описи копалень та техніки кам'яної індустрії, й проаналізувала саме поняття «кам'яний вік» та погляди істориків на технології цієї доби [9, с. 47-49, с. 73-74].

Стаття «Примітивне мишлення і його відгомони в нашій фольклорі» присвячена аналізу наукових здобутків французького філософа та

¹ Первісні суспільства, які існували до виникнення цивілізацій, у науці отримали назву апополітейні (від грец. «апо» – до та «політейний» – цивілізаційний), а первісні суспільства, що продовжували співіснувати з цивілізаціями, дістали назву синполітейних (від грец. «син» – існуючий одночасно).

антрополога Л. Леві-Брюля, особливо його праць «Розумові функції у нижчих суспільствах» (1910) та «Первісне мислення» (1922). Авторка зазначила, що дослідник вперше спробував висвітлити характерні риси «примітивного» мислення, яке він назвав «пралогічним» чи «дологічним». Вона також наголошувала, що «усвідомлення різниці між примітивною і цивілізованою мислю, се zarazом оден з найцінніших здобутків нової етнології, а дослідження і систематизація сього здобутку – одно з найцікавіших завдань сеї науки в будучині» [9, с. 76].

К. Грушевська пропонувала вивчати мислення представників синполітейних суспільств як окрему логічну систему, хоча це вимагає від науковця неабиякого абстрагування, вміння звільнитися від кліше своєї логіки, а також «широкого знання примітивного життя і всього, в чім виявляється хід примітивної мисли» [9, с. 77]. Начисленних прикладах з життя різних етносів, вона доводила, що так звана «примітивна людина» не робить логічних помилок, вона просто оперує в магічному світі, де правила причинно-наслідкових зв'язків функціонують інакше, а конкретний результат є лише виявом містичних сил [9, с. 84-85]. У цьому дослідженні авторка наводила приклади із народних вірувань на Гуцульщині та Лемківщині, зокрема записи про похоронні обряди етнографів З. Кузеля, А. Онищука, П.Шекерика-Доникова та О. Яворського [9, с. 98-103]. Загалом хоча концепція «пралогічного мислення» Л. Леві-Брюля згодом зазнала критики, вона ж все-таки здійснила сильний вплив на погляди К. Грушевської [7, с. 181].

Одне з центральних місць у збірці «З примітивної культури» займає дослідження «Тотем і Мана. Дві категорії примітивної мисли». У ньому дослідниця звернулася до вчень французької соціологічної школи та послідовників філософа, соціолога-позитивіста Еміля Дюркгейма (1858–1917), автора праці «Первісні форми релігійного життя», а також представника школи англійської соціальної антропології Джеймса Фрезера (1854–1941).

Крім цього, К. Грушевська подала детальне тлумачення історії походження терміну «тотем» та його місце у вченні французького етнографа Арнольда ван Геннепа² та інших провідних науковців початку ХХ ст. Аналогічно вчена проаналізувала поняття «мана»³ у народів Океанії [9, с. 130].

²Арнольд ван Геннеп (1853–1957) – французький етнограф і фольклорист. Автор праць «Табу і тотемізм на Мадагаскарі», «Обряди переходу», «Міфи і легенди Австралії» «Фольклор».

³Мана – термін меланезійського походженн. Означає невиразну, нематеріальну силу, яка може пронизувати живі та неживі тіла, людей, тварин, рослини.

Завершують збірник «З примітивної культури» розвідки «Полон орнаменту і крадіж слова, як причинки до поняття власності у примітивних народів» та «Колективне в примітивній поезії». Катерина Грушевська висунула тезу про колективістські настрої первісної людини як першу причину і формуючий принцип її космології, розуміння взаємовідносин між собою і навколишнім світом [9, с. 10].

Загалом даний збірник засвідчує високий рівень наукової підготовки дослідниці, її ерудованість і широку обізнаність з працями американських, британських та французьких дослідників. Аналізуючи різні явища з життя синполітейних суспільств Північної Америки, Африки, Австралії та Океанії, вона активно використовувала метод етнографічних аналогій, а також активно залучала результати досліджень українських етнографів.

З 1926 р. почав виходити часопис Кабінету примітивної культури під назвою «Первісне громадянство і його пережитки на Україні». На титульній сторінці першого випуску було зазначено головну мету видання: «Народня творчість в соціологічному освітленні» [7, с. 181]. У передмові до першого випуску Михайло Грушевський писав, що серед основних завдань ставить: 1) ґрунтовне вивчення пережитків «примітивної культури» у слов'ян, індоєвропейських етносів та усіх прилеглих до України територій; 2) «студії інтелектуальної і соціальної культури нижче-культурних народів» як матеріалу для з'ясування підґрунтя цих пережитків; 3) систематичне дослідження українського фольклору та побуту; 4) реконструкцію старого світогляду і соціальних принципів за допомогою літературних джерел і побутових матеріалів [10, с. VII].

Впродовж 1926-1929 рр. вийшло 8 випусків цього часопису, у яких друкувалися статті, присвячені етнографії, етносоціології, антропології та первісній історії. Саме на сторінках цього журналу К. Грушевська друкувала свої розгорнуті рецензії на праці Л. Леві-Брюля [11; 12], П. Шебести [13], А. Хрдлічки [14], Е. С. Гартланда [15], Е. Касаца [16] та інших. Крім неї, у журналі публікувалися Т. Гавриленко, П. Глядківський, М. Грушевський, В. Денисенко, К. Квітка, Ф. Колесса, К. Копержинський, В. Кравченко, Л. Шевченко та інші [3, с. 214].

Однією із тем, яка наскрізно проходила через усі випуски часопису, було первісне суспільство та пережитки минулого у сучасних народів. Зокрема у рецензії «Навколо дикунової душі. З приводу дискусії над книгою Леві-Брюля: *L'ame Primitive*» К. Грушевська знову звернулася до теми мислення первісних народів у трактуванні французького антрополога, наголосивши, що автор не тільки ввів чимало нових понять і термінів, а й викликав суперечки між дослідниками [12, с. 99]. Вона характеризувала найновіше на той час видання Л. Леві-Брюля «Первісна душа» (1927 р.),

наголосивши що «...констатування впливу соціальних факторів на індивіда, його залежності від структури – хай це буде названо традицією, чи колективом, се здається нам найцінніший висновок нової праці Леві-Брюля і, не вважаючи на все, тої дискусії, що вона викликала» [12, с. 112]. Крім цього, К. Грушевська виступила авторкою невеликої рецензії на статтю Л.Леві-Брюля «Система лічби у бергдама⁴» [11, с. 124-125].

Стаття К. Грушевської «До нових матеріалів про первісний монотеїзм» розглядає дискусію в етнології щодо існування прамонотеїзму⁵ та детально аналізує працю німецького антрополога, лінгвіста, місіонера Пауля Шебести (1887–1967) про семангів⁶ Малайського півострова (Маласса) [13, с. 107]. Вона закидала автору, що той, увійшовши у тісний контакт з аборигенами, піддався ілюзії «повного порозуміння», а тому почав тлумачити думки семангів занадто спрощено й безальтернативно («так ніби слова мають зовсім однакове значіння і для нього і для Семанг») [13, с. 108]. Дослідниця охарактеризувала систему вірувань семангів, страх перед громом і бурею, ставлення до інших членів племені, які володіють сакральними знаннями, уявлення про потойбічне життя. Опіраючись на етнографічні аналогії з віруваннями корінних народів Америки чи Океанії, а не на католицизм (як це робив П. Шебеста), К. Грушевська по-своєму трактує релігію семангів. На її думку, «в дійсності се релігія не «первісна» і не монотеїчна» [13, с. 116].

Стаття дослідниці «Про дослідження статевих громад в первіснім суспільстві» (1929, вип.1) присвячена аналізу праці німецького антрополога Фердинанда фон Райценштайна (1876 – 1929) про становище жінки у первісних народів. К. Грушевська критикувала автора за «антифеміністичний» підхід, оскільки він зводив роль жінок у первісній спільноті виключно до материнства та домашнього господарства. «Взявшись говорити про жіночу половину примітивного суспільства, автор зовсім не усвідомив собі того фундаментального факту, що первісна суспільність дійсно складається не тільки з двох половин, але з двох полових громад, з котрих кожна творить свою окрему цілість» – наголошувала вчена [17, с. 26].

Це твердження є важливим теоретичним внеском К. Грушевської, на думку якої не існує «головної» чоловічої та «другорядної» жіночої культури. Натомість це дві складні взаємопов'язані системи, кожна з яких

⁴ Бергдама – етнос, який проживає у північно-західній частині Намібії.

⁵ Прамонотеїзм, первісний монотеїзм – теорія походження релігії, що вбачає в єдинобожжі первісний, вихідний щабель розвитку релігійної свідомості.

⁶ Семанги – група малочисельних племен, які є давнім населенням центральної частини півострова Малакка у Південно-Східній Азії.

займає свою культурну нішу. Наприклад, чоловіче полювання супроводжується магічними ритуалами жінок вдома, а пологи – паралельними діями чоловіків (різні табу, які накладалися на партнера породіллі; обрядова імітація пологів (так звана «кувада»)) [17, с. 27]. Вона виділила три групи питань, які Ф. фон Райтценштайн проігнорував: соціальний статус різних поколінь, зокрема надзвичайно важлива роль жінок похилого віку в релігійному та соціальному житті; організація власне жіночої праці; уявлення чоловіків про жіночу громаду та міфологічну сторону цих відносин («віра в магічну силу жінок, страх до жінки як до потенціальної чарівниці, що посідає таємницю буття і тому може знищити кожного чоловіка, думка про зловіщий вплив жіночого організму; нарешті – про «нечистоту» жінки, весь сей комплекс думок, що так виразно обарвлює первісний світогляд і зокрема його чоловічий аспект...» [17, с. 29]. На завершення статті авторка підсумовує, що цінність книги Ф. фон Райтценштайна полягає саме в тому, що вона вказує на «малодосліджену сторінку первісної соціології» [17, с. 33].

У статті «З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства» дослідниця серед інших піднімає питання первісного матріархату, ролі жінок на початку переходу від привласнювального господарства до відтворювального та у процесі еволюції рільництва, а також світоглядних уявлень та позитивних знань людей кам'яного віку [18, с.24]. Зокрема для аналізу образу жінки у первісному світогляді, авторка зверталася до прикладів мистецтва палеоліту [18, с.32]. Дійшовши висновку, що «жіночу господарську магію треба досліджувати як частину суцільного жіночого господарства, що являється пережитком господарського поділу між жіночою і чоловічою половиною громади на початках господарської еволюції людства», авторка запропонувала дві анкети для детальніших досліджень: першу – про поділ господарства між чоловіком і жінкою, другу – про ритуальне оголення як магічний засіб [18, с.43].

Як бачимо, К. Грушевська була добре обізнана із працями зарубіжних дослідників і кращими надбаннями світових наукових шкіл. До того ж вона тісно співпрацювала з Королівським антропологічним інститутом Великої Британії та Ірландії, за дорученням якого розробила й опублікувала «Програму збирання матеріалів до українського народнього сонника» [6, с. 155; 19, с. 103;].

Зокрема вона листувалася із британським лікарем, антропологом, професором Лондонської школи економіки Чарльзом Селігманом, який цікавився сновидіннями та мав намір перевірити гіпотези З. Фрейда на матеріалі традиційних культур [20, с. 115].

Окрім публікацій самої К. Грушевської, у журналі знаходимо й інші статті, присвячені проблемам первісної історії. Так, у випуску 1 за 1928 р. вийшов переклад праці французького етнографа Поля Ріве (1876–1958) «Вивчення людини (Антропология)», де автор стверджує, що преісторія відрізняється від етнографії тільки «старовинністю тих народів, що її займають», а відтак вивчення давніх зразків культури потрібно робити за тією методикою, що й сучасних етнографічних матеріалів [21, с.15]. У наступній публікації «З початків людства – люди з розкопів» (1929, вип. 2) П. Ріве коротко охарактеризував геологічну періодизацію, антропологічний тип носіїв ашельської культури, а також неандертальців і кроманьйонців [22, с.3-12].

Сучасні дослідники найбільш значимим досягненням К. Грушевської вважають її перше академічне видання українських дум. Перший том «Українські народні думи» зі вступною статтею вченої вийшов у 1927 р., а другий – у 1931 р. [4, с. 79]. У цей час уже посилювався тиск радянської тоталітарної системи на наукових співробітників ВУАН та усю родину Грушевських зокрема. Після смерті батька 24 листопада 1934 р. у м. Кисловодську, Катерина зайняла посаду наукового співробітника Інституту матеріальної культури й працювала над впорядкуванням його рукописної спадщини. Однак вже 10 липня 1938 р. її заарештували як члена «антирадянської націоналістичної організації». На закритому судовому засіданні Військового трибуналу Київського округу 15-16 квітня 1939 р. жінку засудили до 8 років виправно-трудових таборів із «пораженням прав» (висилкою) на 5 років та конфіскацією особистого майна. Померла К. Грушевська 30 березня 1943 р. у Темлазі [2, с. 21-22].

Радянські репресії 1930-х років призвели до ліквідації більшості наукових установ України, арештів та фізичного знищення в першу чергу гуманітарної інтелігенції, а саме істориків, археологів, етнографів та краєзнавців. Доля Катерини Грушевської не стала винятком, а черговою ілюстрацією злочинної діяльності тогочасної тоталітарної системи.

Висновки. Таким чином, Катерина Грушевська здійснила вагомий внесок у розвиток не тільки української етнології чи соціології, а й історії первісного суспільства. Її численні дослідження демонструють глибоку обізнаність із тогочасними провідними теоріями французьких, англійських, німецьких та американських вчених. Застосовуючи метод пережитків та етнографічні аналогії, порівнюючи побут корінних народів Америки, Африки та Океанії з українським, вона реконструювала архаїчні пласти світогляду. Дослідниця чи не першою в українській науці висунула тезу про існування двох паралельних і рівнозначних «статевих громад» (чоловічої та жіночої), критикуючи тогочасний андроцентризм у науці.

Загалом діяльність Кабінету примітивної культури під керівництвом Катерини Грушевської, видання часопису «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» дозволили створити майданчик для фахової дискусії, рецензування нових видань та систематизації знань про етнологію, первісну історію, етносоціологію. Вважаємо, що у подальших наукових дослідженнях варто звернути увагу на внесок у вивчення первісної історії інших співробітників цього науково-дослідного підрозділу ВУАН.

Література:

1. Матяш І. «Зірка першої величини»: життєпис К. М. Грушевської. Київ, 2002. 231 с.
2. Матяш І. Матеріали до біобібліографії Катерини Грушевської. *Бібліотечний вісник*. 1998. № 2. С. 19–25.
3. Матяш І. «Первісне громадянство» – перший науковий етнографічний часопис в Україні 20-х років ХХ ст. (за матеріалами архівного фонду). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 1996. Вип. 3. С. 213-220.
4. Борисенко В. На тернистій ниві української етнології. Катерина Грушевська. *Українки в історії : Вірним донькам України присвячується*. Київ : Либідь, 2004. С. 78–81.
5. Церковняк О.Г. Фольклористична спадщина Катерини Грушевської в контексті розвитку загальноєвропейської фольклористики: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2009. 218 с.
6. Левчук К., Чернишук Н. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина ХІХ ст.– 20-ті рр. ХХ ст.). Монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 284 с.
7. Головаха-Хікс І. На межі соціології і фольклористики: Роль «Первісного громадянства» Катерини Грушевської в розвитку соціогуманітарної науки в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2011. № 4. С. 177–186.
8. Примітивні оповідання, казки і байки Африки та Америки / зладила К. Грушевська ; [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ. Київ, 2025. 204 с.
9. Грушевська К. З примітивної культури; авт. передм. М. Грушевський. Київ: Державне видавництво України, 1924. 222 с.
10. Грушевський М. Вступне слово. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1926. Вип. 1/2. С.ІІІ–VІІІ.
11. Грушевська К. [Рец. на кн.:] L. Levy-Bruhl. La numération chez les Bergdama. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1929. Вип. 2. С. 124–125.
12. Грушевська К. Навколо дикунової душі. З приводу дискусії над книгою Леві-Брюля: L'ame Primitive. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1929. Вип. 3. С. 99–112.
13. Грушевська К. До нових матеріалів про первісний монотеїзм. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1928. Вип. 1. С. 105–118.
14. Грушевська К. [Рец. на кн.:] Ales Hrdlička. The Origin and Antiquity of the American Indians. 1925. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1926. Вип. 3. С. 178–179.

15. Грушевська К. [Рец. на кн.:] E. S. Hartland. Primitive Society. The begining of the Family and the reckoning of descent. 1921. E. S. Hartland, Primitive Law. 1924. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1926. Вип. 1–2. С. 130–134.
16. Грушевська К. [Рец. на кн.:] Enrique Casas. La cowada y el origen del totemismo. 1926. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. 1927. Вип. 1–3. С. 191–194.
17. Грушевська К. Про дослідження статевих громад в первісному суспільстві. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1929. Вип. 1. С.24-33.
18. Грушевська К. З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1927. Вип. 1–3. С. 9 – 44.
19. Ставицька Я. Маловідомий міжнародний проект початку ХХ століття: співпраця Катерини Грушевської з Лондонським антропологічним інститутом. *Міфологія і фольклор*. 2015. №1–2. С. 103–106.
20. Шевчук Т. Міжнародний проект із вивчення народного сонника: співпраця Катерини Грушевської й Чарльза Селігмана. *Міфологія і фольклор*. 2016. №3–4. С. 114–117.
21. Ріве П. Вивчення людини (Антропологія). *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1928. Вип. 1. С. 3-20.
22. Ріве П. З початків людства – люди з розкопів. *Первісне громадянство і його пережитки на Україні*. 1929. Вип. 2. С. 3-12.

References

1. Borysenko, V. (2004). Na ternystii nyvi ukrainskoi etnologii. Kateryna Hrushevska [On the Thorny Field of Ukrainian Ethnology. Kateryna Hrushevska]. In *Ukrainky v istorii: Virnym donkam Ukrainy prysviachuieitsia* (pp. 78–81). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
2. Holovakha-Hiks, I. (2011). Na mezhi sotsiologhii i folklorstyky: Rol «Pervisnoho hromadianstva» Kateryny Hrushevskoi v rozvytku sotsiohumanitarnoi nauky v Ukraini [On the Border of Sociology and Folklore: The Role of Kateryna Hrushevska's «Primitive Community» in the Development of Socio-humanitarian Science in Ukraine]. *Sotsiologhii: teoriia, metody, marketynh*, (4), 177–186. [in Ukrainian].
3. Hrushevska, K. (Comp.). (2025). *Prymityvni opovidannia, kazky i baiky Afryky ta Ameryky [Primitive Stories, Fairy Tales, and Fables of Africa and America]* (H. Skrypnyk, Ed.). Kyiv: IMFE im. M. T. Rylskoho NANU. [in Ukrainian].
4. Hrushevska, K. (1924). *Z prymityvnoi kultury [From Primitive Culture]* (M. Hrushevskyyi, Intro.). Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Hrushevskyyi, M. (1926). Vstupne slovo [Introductory Word]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezvytky na Ukraini*, (1/2), III–VIII. [in Ukrainian].
6. Hrushevska, K. (1929). [Review of the book: L. Levy-Bruhl. La numeration chez les Bergdama]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho perezvytky na Ukraini*, (2), 124–125. [in Ukrainian].
7. Hrushevska, K. (1929). Navkolo dykunovoi dushi. Z pryvodu diskusii nad knyhoiu Levi-Briulia: L'ame Primitive [Around the Savage's Soul. Regarding the Discussion on Lévy-Bruhl's Book: L'ame Primitive]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezvytky na Ukraini*, (3), 99–112. [in Ukrainian].
8. Hrushevska, K. (1928). Do novykh materialiv pro pervisnyi monoteizm [Towards New Materials on Primitive Monotheism]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezvytky na Ukraini*, (1), 105–118. [in Ukrainian].

9. Hrushevska, K. (1926). [Review of the book: Ales Hrdlička. The Origin and Antiquity of the American Indians. 1925]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho perezhvytky na Ukraini*, (3), 178–179. [in Ukrainian].
10. Hrushevska, K. (1926). [Review of the books: E. S. Hartland. Primitive Society. 1921; E. S. Hartland. Primitive Law. 1924]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho perezhvytky na Ukraini*, (1–2), 130–134. [in Ukrainian].
11. Hrushevska, K. (1927). [Review of the book: Enrique Casas. La cowada y el origen del totemismo. 1926]. *Pervisne hromadianstvo ta yoho perezhvytky na Ukraini*, (1–3), 191–194. [in Ukrainian].
12. Hrushevska, K. (1929). Pro doslidzhennia statevykh hromad v pervisnim suspilstvi [On the Study of Sexual Communities in Primitive Society]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezhvytky na Ukraini*, (1), 24–33. [in Ukrainian].
13. Hrushevska, K. (1927). Z pryimityvnoho hospodarstva. Kilka zavvazhen pro zasoby zhinochoi hospodarchoi mahii u zviazku z naistartshymy formamy zhinochoho hospodarstva [From Primitive Economy. Some Remarks on the Means of Women's Economic Magic in Connection with the Oldest Forms of Women's Economy]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezhvytky na Ukraini*, (1–3), 9–44. [in Ukrainian].
14. Levchuk, K., & Chernyshchuk, N. (2022). *Ukrainska etnolohiia u yevropeiskomu konteksti (druha polovyna XIX st.– 20-ti rr. XX st.) [Ukrainian Ethnology in the European Context (Second Half of the 19th Century – 1920s)]*. Vinnytsia: TVORY. [in Ukrainian].
15. Matiash, I. (2002). «Zirka pershoi velychyny»: zhvttiepys K. M. Hrushevskoi [«Star of the First Magnitude»: Biography of K. M. Hrushevska]. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Matiash, I. (1998). Materialy do biobibliohrafiï Kateryny Hrushevskoi [Materials for the Bio-bibliography of Kateryna Hrushevska]. *Bibliotechnyi visnyk*, (2), 19–25. [in Ukrainian].
17. Matiash, I. (1996). «Pervisne hromadianstvo» – pershyi naukovyi etnografichniy chasopys v Ukraini 20-kh rokiv XX st. (za materialamy arkhivnoho fondu) [«Primitive Community» – the First Scientific Ethnographic Journal in Ukraine in the 1920s (Based on Archive Materials)]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, (3), 213–220. [in Ukrainian].
18. Rivet, P. (1928). Vychennia liudyny (Antropolohiia) [The Study of Man (Anthropology)]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezhvytky na Ukraini*, (1), 3–20. [in Ukrainian].
19. Rivet, P. (1929). Z pochatkiv liudstva – liudy z rozkopiv [From the Beginnings of Humanity – People from Excavations]. *Pervisne hromadianstvo i yoho perezhvytky na Ukraini*, (2), 3–12. [in Ukrainian].
20. Tserkovniak, O. H. (2009). Folklorystychna spadshchyna Kateryny Hrushevskoi v konteksti rozvytku zahalnoievropeiskoi folklorystyky [Folkloristic Heritage of Kateryna Hrushevska in the Context of the Development of All-European Folklore Studies] (Candidate's thesis). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv. [in Ukrainian].
21. Stavyska, Ya. (2015). Malovidomyi mizhnarodnyi proiekt pochatku XX stolittia: spivpratsia Kateryny Hrushevskoi z Londonskym antropolohichnym instytutom [A Little-known International Project of the Early 20th Century: Cooperation between Kateryna Hrushevska and the London Anthropological Institute]. *Mifolohiia i folklor*, (1–2), 103–106. [in Ukrainian].
22. Shevchuk, T. (2016). Mizhnarodnyi proiekt iz vychennia narodnoho sonnyka: spivpratsia Kateryny Hrushevskoi i Charlza Selihmana [An International Project for the Study

of the Folk Dream Book: Cooperation between Kateryna Hrushevska and Charles Seligman].
Mifolohiia i folklor, (3–4), 114–117. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026